

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Факультет іноземної філології
та соціальних комунікацій

IX

**ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ**

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

15-16 квітня 2021 року

Матеріали

Ольга Коньок,

старший викладач кафедри мовної підготовки іноземних громадян

Сумського державного університету

Амбаркулов Абдулахад,

студент Сумського державного університету

КОНЦЕПТ «СОВІСТЬ» В УКРАЇНСЬКИХ ТА УЗБЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Актуальність теми. Відображенням загального національного уявлення про світ та систему цінностей, що визначають ідеали того чи іншого суспільства, є пареміологічна картина.

Репрезентуючи систему цінностей, яка в конкретний історичний період характеризує національну свідомість, паремії містять оцінку соціально значущої поведінки особистості, виявляють ідеал й антиідеал життя для носіїв конкретної мови, містять універсальні і національні концепти.

Поняття «совість» і належить саме до тих понять, які можна назвати універсалами людської свідомості. Совість є внутрішнім відчуттям справедливості, яке керує вчинками людини.

Дослідники концепту «совість» зазначають, що вона виступає в різних соціальних ролях: 1) совість як головний радник в прийнятті рішень; 2) совість як свідок всіх вчинків і помислів людини, яка сама закликає її як гаранта справедливості своїх намірів; 3) совість як обвинувач, який оцінює вчинки людини, який викриває її [1].

Аналіз літературних джерел показав, що на цей час ще немає єдиної, загальноприйнятої концепції такого складного феномену, як совість. У зарубіжній та вітчизняній науці поняття «совість» вивчається в різних контекстах: психоаналітичних (З. Фрейд, Е. Фромм), гуманістичних (А. Маслоу), когнітивних (Ж. Піаже, Л. Колберг), у контексті морального розвитку особистості (О. Г. Дробницький, Т. М. Титаренко, О. С. Шимановський) та ін.

Мета розвідки. Мета нашого дослідження – порівняльний аналіз концепту «совість» в пареміологічній картині світу українського та узбецького народів.

Завдання дослідження: 1) вивчити лінгвістичну літературу за темою дослідження; 2) дослідити особливості змістового наповнення українських та узбецьких паремій з концептом «совість».

Основні результати та висновки дослідження, їх цінність. Спочатку визначимо зміст та обсяг концепту «совість». Як відомо, найбільш узагальнено зміст понять подається у словниках та енциклопедіях.

Так, «Словник української мови» тлумачить совість як «усвідомлення і почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством; моральні принципи, погляди, переконання; сумління» [3]. В Енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона совість визначається як «моральна свідомість людини, що виражається в оцінці власних і чужих вчинків, на підставі певного критерію добра і зла» [7]. Філософський енциклопедичний словник містить таку дефініцію концепта: «совість – категорія етики, що характеризує моральну діяльність особистості через її здатність здійснювати моральний самоконтроль, самостійно визначати зміст морального обов'язку, вимагати від себе його дотримання і давати самооцінку власних вчинків» [6].

Як бачимо, у наведених дефініціях совість постає як моральна категорія, як здатність людини розрізняти добро і зло та як моральна відповідальність за ті чи інші вчинки.

Порівняльний аналіз українських та узбецьких паремій [2; 4; 5] показав, що концепт «совість» у свідомості українського народу реалізується через такі категорії, як:

1) душа: *Очі – міра, душа – віра, совість – порука; Душа християнська, та ось совість циганська;*

2) честь: *Яка совість, така й честь; Краще й не жити, аніж честь згубити; Добро стратити – наживеш, честь втратити – пропадеш; Як не маєш краси, то май хоч честь;*

3) сумління: *Хто чисте сумління має, той спокійно спати лягає; Винуватого совість мучить; Водюю, що хочеш, лиш сумління не сполощеш.*

Нехтування законами совісті, на думку українців, заслуговує найбільшого засудження. Українці вважають несумісними з совістю лицемірство та лукавство. Паремії застерігають і закликають: *Лукавий чоловік в очі світить, а поза очі душу тягне; Лукавий чоловік словами любить, а ділами губить; Живи просто, проживеш років за сто, а будеш лукавить – чорт тебе задавить.*

Особливістю українських паремій з концептом «совість» є їхній повчальний характер: *Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся; Істинне щастя не в ваших скринях, а в серці; Вчитися доброму – погане на ум не прийде; Краще гірка правда, ніж солодка брехня; Не бійся людину похвалити, а бійся скривдити дарма.*

В узбецькій пареміологічній картини світу лексема «совість» практично відсутня. Уявлення ж про совість реалізуються через такі категорії, як:

1) душа: *Айтсам – тилим куюди, айтмасам – дилим* (Скажу – язик згорить, не скажу – душа згорить: сказати – мову відібрало, а не сказати – совість гризе); *Кўнгли қоранинг юзи қора* (У кого душа чорна, у того й обличчя чорне: недобррозичливець не може відкрито в очі людям дивитися);

2) гордість: *Кўкка боққан йиқилар* (Той, хто дивиться на небо, спіткнеться: не гордись – спіткнешся);

3) добро: *Яхши бўлсанг – ошингни ерсан, ёмон бўлсанг, бошингни ерсан* (Будеш добрим – матимеш статки, будеш поганим – заплатиш головою); *Яхшидан бог қолади, ёмондан дог қолади* (Від доброї людини залишиться сад, від злої (негідника) залишиться чорна пляма); *Яхшиликни дарёга қил, биёбондан топ* (Річці добро зробиш, пустеля віддячить);

4) сором: *Қозон қораси кетар, юз қораси кетмас* (Сажу від котла змити можна, але сором з обличчя не змиєш);

5) милосердя: *Садақа радди бало* (Хто подає милостиню позбавляється від нещастя).

Як і в українських, так і в узбецьких пареміях засуджуються лицемірство та лукавство: *Бировга чоҳ қазисанг, ўзинг тушасан* (Не рий іншому яму, сам у неї потрапиш); *Мол оласи тишида, одам оласи ичида* (Різномшерстість тварин видно зовні, розбіжності (лукавство) людей приховані всередині); *Жоним-жоним деб жонингни олади* (М'яко стелить, та твердо спати; на язичі медок, а в сердці – льодок); а також звучить засторога: *Ёлгоннинг умри қисқа* (У брехні життя коротке); *Ўтма номард кўпригидин, сой сени оқизса ҳам* (Не переходь через міст негідника, навіть якщо понесе тебе річка; не спілкуйся з нікчемною людиною, навіть якщо будеш з голоду вмирати).

Узбецькі паремії також наголошують на необхідності жити за законами совісті та стерегтися гріха: *Қозонга яқин юрсанг – қораси юқар, ёмонга яқин юрсанг – балоси юқар* (Будеш поруч з котлом – сажа пристане, будеш спілкуватися з поганою людиною – пакость пристане); *Ҳар ким қилса ўзига, уна-елик юзига* (Кожен за свої гріхи відповідає сам; кожна людина відповідає за себе: за добро отримає добро, за зло – зло); *Бошингга қилич келса ҳам, ёлгон гапирма* (Нехай тобі загрожує смерть, говори правду).

Поняття про добро в узбецьких пареміях подане в опозиції його антиподу – злу. При цьому наголошується не просто цінність добрих справ, а добрих справ у відповідь на зло: *Яхшиликка яхшилик ҳар кишининг ишидир, ёмонликка яхшилик эр кишининг ишидир* (Відповідати добром за добро – обов'язок кожного; відповідати добром за зло – вчинок справжньої людини (героїзм)).

Особливу увагу в узбецьких пареміях приділено такому прояву добра, як щедрість на противагу скнарості: *Кенгга кенг дунё, торга тор дунё* (Хто щедрий, тому світ широкий, хто скупий, тому світ вузький); *Бахилнинг боги кўкармас* (У скнари сад не зацвіте; скнарі щастя не посміхнеться); *Берган худога ёқибди* (Той, хто дає, і Богу подобається). Паремії закликають бути завжди вдячними та пам'ятати добро: *Бир кун туз ичган жойингга қирқ кун*

салом бер (Де тебе погодували хоч раз, вклонися сорок разів; пам'ятай добро);
Кўр бўлсанг бўл, кўрнамак бўлма (Будь хоч сліпим, але не будь невдячним, не
 будь безтурботним, оціни добро людей).

Отже, зіставлення змісту концепту «совість» в українській та узбецькій пареміологічній картині світу дозволяє дійти висновку про близькість його розуміння як критерію моральної свідомості людини, як внутрішньої оцінки та морального самоконтролю. Аналіз пареміологічного фонду українського та узбецького народу показав універсальний зв'язок поняття «совість» з такими категоріями, як душа, чистота, доброта, честь, сором, лицемірство. Таке зіставлення є важливим не тільки в мовному плані, воно формує уявлення про унікальність кожної культури, кожної мови.

Список використаних джерел:

1. Кондратьева О. Н. *Концептуальная метафора «совесть – второе «я» человека» в Библии и древнерусской культуре и национальная культура*: Межвуз. сб. науч. ст. Пермь, 2005. 168 с.
2. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
3. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 9.
URL: <http://sum.in.ua/s/sovistj>
4. Узбекские пословицы и поговорки. URL: <http://fmc.uz/maqollar.php>
5. Українські прислів'я та приказки URL: <http://kuprienko.info/ukrayins-ki-prislivya-ta-prikazki>
6. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/
7. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т.
URL: <http://www.vehi.net/brokgauz>

Єлизавета Драновська,

студентка Сумського державного педагогічного університету

імені А. С. Макаренка

КОНЦЕПТ УКРАЇНА У МОВНО-ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА

Актуальність теми. У сучасній україністиці не втрачає ваги когнітивний напрям лінгвістичних досліджень; зокрема, не втрачають актуальності питання